

BRIEVEN

Dutchbat

Het is in één woord ongelooflijk wat politiek Den Haag durft te doen met het dossier Srebrenica. Jezelf bijna geheel vrijpleiten met een debriefing-rapport van rechtstreeks betrokkenen bij Dutchbat en vervolgens de schuld geheel bij de VN leggen. Mag ik de vraag opwerpen of Dutchbat dan geen onderdeel was van diezelfde VN? Nederland is natuurlijk op politiek niveau overal volledig voor schut gezet. Met politici als Blauw en De Hoop Scheffer voorop: wat een visie om je in zo'n avontuur te laten meeslepen. En dan Voorhoeve die dan wel eerlijk en oprecht kan zijn, maar daar red je het niet mee. Vernietigend was het commentaar van de Bosnische minister van buitenlandse zaken, die de beslissing van Voorhoeve om in Srebrenica te blijven toejuichte maar het 'jammer' zei te vinden voor de duizenden omgekomenen dat toen die beslissing eenmaal genomen was Dutchbat geen hand meer uitstak en zich niet verzette. Het waren toch merendeels beroepsmilitairen en militairen die op vrijwillige basis uitgezonden zijn? Denken ze dan niet na welk beroep ze kiezen en risico ze lopen of waar ze voor tekenen? Nederland heeft natuurlijk historisch, afgezien van enkele commando's, absoluut geen militaire traditie of wapenfeit waar het op kan bogen voor zover de landmacht in het geding is. Kwaliteitskranten als The Independent, The New York Times en The Boston Globe zeggen meer over dit Nederlandse optreden dan een politiek vriendelijk woordje van Chirac en Kohl (we helpen elkaar in een moeilijke tijd wel eens de hand boven het hoofd te houden), of een rapport waarmee onze volksvertegenwoordigers hun handen in onschuld kunnen wassen. En daarmee óók bedoeld De Hoop Scheffer die nu wel een onafhankelijk onderzoek wil, maar één van de voornaamste pleiters voor het zenden van Dutchbat was.

Graag sluit ik mij aan bij het voortreffelijke commentaar van uw redacteur buitenland Martijn Delaere die in de krant van 17 oktober 1995 de gehele Nederlandse militaire betrokkenheid in Srebrenica volstrekt helder neerzet. Ik zou er alleen de vraag aan willen toevoegen waarom de betrokkenen op hun militaire en politieke posten kunnen blijven zitten.

M.R. Bouwman,
Den Haag

Godsdienst moet uit de categorie van curieuze hobby's worden gehaald

FOTO EPA

Oorlog met een religieuze dimensie: een verwoeste moskee in Bosnië.

Kerk en theologie zitten journalistiek gesproken in het verdomhoekje. Dr. M. ter Borg zette deze week voor oud-studenten van de theologische faculteit in Leiden uiteen waardoor dit komt en waarom het belangrijk is dat te veranderen.

DOOR MEERTEN TER BORG

Met de weerspiegeling van godsdienst en levensbeschouwing in de Nederlandse pers is het bar treurig gesteld. Dit ondanks het feit dat Nederland gemeten naar het kerkbezoek nog altijd tot de meest christelijke landen van de Westerse wereld behoort en een aanzienlijke moslim-minderheid bezit. Er zijn in Nederland nauwelijks journalisten van enige importantie te vinden, die zich stelselmatig en op grond van een consistente visie met het geestelijk leven bezig houden. Hetzelfde geldt voor levensbeschouwelijke bezinning op wat er gaande is.

Deze ronduit rampzalige stand van zaken is terug te voeren op het moderniseringsproces. Er bestaat minstens sinds Voltaire een grote tegenstelling tussen de voorstanders van het moderniseringsproces en de vertegenwoordigers van de godsdienst. Voltaire is ook degene die het conflict als eerste met veel verve in de pers heeft uitgevochten. Gelovigen werden hierbij afgeschilderd als achterlijk tuig.

Ook in Nederland heeft deze tegenstelling een zeer belangrijke rol gespeeld, maar de verhouding tussen modernisme en godsdienst is hier uiterst ingewikkeld. De leus 'Tegen de revolutie het evangelie' kan weliswaar beschouwd worden als een anti-modernistische, maar het is onder deze leus dat de christelijke bevolkingsgroepen onder leiding van Abraham Kuiper vaak voorop liepen in het moderniseringsproces. Kuiper had wel iets van Voltaire, zeker in de onverzorgelijke,

polariserende maar vaak ook opportunistische manier waarop hij de pers voor zijn levensbeschouwelijke karretje wist te spannen.

Mede door Kuipers acties, breed door hem uitgetreden in de pers, ontstond de verzuiling. Door deze verzuiling liep Nederland voorop in het godsdienstig of levensbeschouwelijk duiden en legitimeren van allerlei maatschappelijke zaken. In de maatschappij werd alles in een godsdienstig of levensbeschouwelijk kader geplaatst en in de analyse van de maatschappij was dit niet anders.

Het moderniseringsproces voltrok zich in Nederland verzuild. Maar, helaas voor godsdienst en levensbeschouwing, heeft dit proces zijn eigen relatieve autonomie. Zo kwam het dat het voor allerlei godsdienstig of levensbeschouwelijk gebonden organisaties onhandig werd om het met die levensbeschouwelijke bindingen al te nauw te nemen. Om de zaak met een voorbeeld in het juiste perspectief te plaatsen: diaconessenhuizen zagen er steeds minder een been in om een chirurg in dienst te nemen, die lid was van de AVRO.

Polarisatie

De polarisatie, die het ontstaan van de verzuiling had gekenmerkt, kenmerkte ook haar ondergang eind jaren zestig. Godsdienst en levensbeschouwing werden meer en meer gevoeld als een breidel. Meer en meer werden te ervaren, zoals ze door Voltaire ervaren werden, als iets dat de maatschappelijke vooruitgang tegenhield. De leus van Groen van Prinsterer werd in die dagen als het

ware omgekeerd: de revolutie, dat wil zeggen de moderne tijd, tegen het evangelie. Wie wind zaait zal storm oogsten. In het licht van Groens leus kunnen we zeggen dat de verzuiling dubbel is mislukt: ze heeft de modernisering wellicht eerder bevorderd dan tegengehouden, en ze heeft bij grote delen van de Nederlandse bevolking een zekere sceptis, om niet te zeggen afkeer van godsdienst en levensbeschouwing bevorderd.

In dit licht bezien is ontzuiling niets anders dan een eclatante overwinning van het modernisme op de godsdienst. De modernisten bezegelden hun verwantschap door godsdienst irrelevant te verklaren. Dit wordt weerspiegeld in de neutrale landelijke kwaliteitspers. Over godsdienst wordt vaak met een zeker dédain gesproken. Het valt niet onder de maatschappelijke relevante factoren, en zelfs niet onder de zaken die belangrijk genoeg zijn om systematisch bij te houden (hierin verschilt godsdienst van voetbal en marathon lopen). Godsdienst hoort in de categorie curieuze hobby's.

Dank zij de ontzuiling kon men ook af van de levensbeschouwelijke commentaren. Die werden taboe, zo lijkt het wel. De commentaren werden zakelijk, gestoeld op economische of sociologische expertise, of het moeste van alles, het gezonde verstand.

Daarnaast ontstond het columnisme. Men baseerde zijn mening niet langer op een levensbeschouwelijk standpunt, maar op het toevallige humeur van een neuzelende betweter.

Dit alles stelde uiteraard op een heimelijke, impliciete uiterst positieve levensbeschouwing. Het is in feite het vooruitgangsgeloof zonder naïef vooruitgangsoptimisme. Natuurlijk is dit zelf ook een geloof. Maar de modernisten weigeren hun eigen geloof als zodanig te benoemen. Men ziet zijn

geloof niet als geloof, maar, op een automatische manier, zonder er verder over na te denken, als de echte waarheid. Ik zie dat, als agnost, met lede ogen aan. Want dat is het ergste: het geloof dat zichzelf niet als zodanig opvat. Dat is niet zomaar een misvatting, in tegendeel, dat is een vorm van fundamentalisme. Dat leidt tot een verzwegen kijk op steeds meer aspecten van de werkelijkheid en daaraan valt de pers dan ook meer en meer ten prooi.

Eris is te weinig ruimte voor verklaringen vanuit de religie. De factor godsdienst wordt niet serieus genomen, in het nieuws dat dagelijks over ons heen komt, vanuit Bosnië, de Kaukasus, het Middellandse gebied, India en ga zo maar door.

Religieuze factoren worden weggemoffeld ten gunste van economische en politieke verklaringen.

Curiosa

Een tweede voorbeeld. In de tijd van de verzuiling werd, zoals gezegd, alles levensbeschouwelijk doorgelicht. Als reactie daarop, en ook als inmiddels ontstane onmacht daartegenover, maar vooral omdat godsdienst en levensbeschouwing als sociaal irrelevante privé-curiosa worden beschouwd, wordt de discussie erover vermeden. Levensbeschouwelijke standpunten, of de levensbeschouwelijke vooronderstellingen van standpunten, worden niet meer geëvalueerd. Dat is een verademing vergeleken met de hoogtijdagen van de verzuiling, toen alles levensbeschouwelijk werd gelegitimeerd, maar het kan ons lichter opbreken.

Vanneer bijvoorbeeld de allereerste baas van het Elsevier-concern Pieter Vinken bij zijn afscheid de mening ventileert dat zaken onder oorlog is, wordt dat zonder commentaar genegeerd. De werking van dit soort uitspraken, of ze nu door Timmer worden gedaan, of door

Vinken of door Swarttouw, is vaak, dat het orakel gesproken heeft. Er worden te weinig vragen gesteld. Men vraagt zich te weinig af of zo'n uitspraak representatief is voor ons bedrijfsleven, en zo ja, wat dit voor consequenties voor de maatschappij heeft en of het wenselijk is, en wat de consequenties zijn voor onze manier van leven en of we ze willen leven en dus wat de zin van het leven is. Vooral die laatste twee zinnen worden zelden gelezen in de pers.

Wanneer hetzelfde orakel even later misprijzend vaststelt dat christenen zich schamen voor een hele elementaire trek in het wezen van de mens, namelijk hebzucht, dan wordt dit ook weer voor zoete koek aangemonen. Vragen die niet gesteld worden zijn dan: is dit zo, onder welke vormen van christendom is dit zo? Is het geen beschavingskenmerk dat men op morele gronden aangeboren karaktereigenschappen overwint, en is het goed of slecht? Wat voor soort leven impliceert hebzucht, en wat voor soort het overwinnen ervan? Wat voor soort leven? Wat is de zin des levens?

Concluderend meen ik dat door het najagen van het Verlichtingsgeloof en de ontzuiling er in de Nederlandse pers blinde vlekken zijn ontstaan met betrekking tot godsdienst en zingeving. Hoe moet dit verholpen worden? Op de eerste plaats door meer deskundigheid waar het gaat om godsdienst in de redacties in te brengen. Opinievorming en het belichten van achtergronden zal in de toekomst steeds meer de taak van de dagbladen worden. Daarbij zou de zingeving en de godsdienst een rol moeten spelen. Geld is er genoeg. Men hoeft alleen maar een paar van die zulteloze columnist te lozen.

Dr. M. ter Borg is godsdienst-socioloog aan de RU Leiden.

Randstadplan

Minister M. de Boer van ruimtelijke ordening komt volgend jaar met een 'Randstadvisie' om aan te geven welke bouw mogelijkheden er nog zijn in het dichtbevolkte westen van Nederland. De minister komt daarmee tegemoet aan een langgekoesterde wens van haar partijgenoot A. Duivesteijn. De ex-wethouder van Den Haag heeft als Tweede-Kamerlid de eigen PvdA-fractie en de fractie van het CDA weten te winnen voor de opvatting dat er nu te veel geschiedt op het gebied van de ruimtelijke ordening in dit deel van het land zonder dat de samenhang duidelijk is. In haar Randstadplan zal de minister nu eens gaan aangeven waar de bebouwing 'voltooid' is, waar gebouwd zal worden volgens al eerder genomen beslissingen en waar nog gebouwd zou kunnen worden in een verdere toekomst, zeg na het jaar 2010. Ook de mogelijkheden voor bouwlocaties onder de grond en 'in zee' tussen Scheveningen en Hoek van Holland zal de minister in kaart brengen.

Een belangrijk element in het Randstadplan van de minister zal het Groene Hart zijn. Er bestaat enige twijfel in de Tweede Kamer of deze minister wel voldoende bestand zal zijn tegen de druk van de provincies Zuid-Holland en Utrecht om in dit deel van de Randstad meer huizen te bouwen dan tot nu toe is afgesproken. Het kan geen kwaad om over de bebouwing mogelijkheden in de hele Randstad eens een totaalvisie te presenteren, al rijst wel de vraag of de exercitie niet wat voorbarig is, gezien de geschatte behoefte aan nieuwe woningen. Het Woningbehoefte-onderzoek van het Centraal Bureau voor de Statistiek geeft al aan dat er tussen nu en 2005 minder nieuwe woningen nodig zijn dan tot heden was gedacht. Maar ook als de woningbehoefte blijkt mee te vallen, kan een ruimtelijke model voor de Randstad inzicht geven in de mogelijkheden om het Groene Hart zoveel mogelijk groen te houden. Daarbij moet bedacht worden dat er een onlosmakelijk verband is tussen woningbouw en vervoersstromen. Eigenlijk zou er geen vijf meter van de grond mogen komen als niet exact duidelijk is hoe de verkeersafwikkeling zal geschieden, met een sterk accent op openbaar vervoer. Op meer en langere files zit niemand te wachten. Een Randstadplan zal daarom niet alleen bouwlocaties moeten bevatten, maar ook autowegen en openbaar vervoersnetten. Men zou bijvoorbeeld al eens kunnen nagaan hoe een project als Randstad Rail moet worden uitgebreid om te kunnen dienen als fijnmazig openbaar vervoersnet tussen de vier grote steden. Een doorsnijding van het Groene Hart door een nieuw tracé voor een Hoge-Snelheidstrein, die van Rotterdam naar Schiphol-Amsterdam raast, kan daarmee misschien overbodig worden.

Looneisen

De vakcentrale FNV heeft de bonden een maximale looneis van drie procent 'aanbevolen'. Als de kaderleden van de dienstenbond hoger willen gaan zitten, worden zij door de bondsraad teruggefloten. De werknemers blijven dus buitengewoon gematigd in hun verlangens. Al een aantal jaren achtereen compenseren de loonstijgingen niet of nauwelijks de inflatie, terwijl toch de directiesalarissen gemiddeld met flinke percentages worden opgeschroefd. In weinig Westeuropese landen wordt zo hardnekkig loonmatiging betracht als in Nederland. Waar de vakbonden enigszins uit hun schulp kruipen, zoals bij Philips, wordt geen geld geëist, maar vrije tijd, in ruil voor flexibeler arbeidstijden trouwens. De reactie van Philips-president Timmer dat hij 'in jaren geen onzinniger voorstel' had gehoord, komt wel erg arrogant over.

Werknemers in Nederland hebben sinds het begin van de jaren tachtig nogal wat veren gelaten. Dat heeft zijn gegronde redenen gehad, maar er komt natuurlijk een eind aan de rek. Er speelt in een sociaal-economisch evenwicht heel wat meer mee dan het aantal uren per week dat de cao vermeldt. De werkgerevde die dat niet in het oog houdt, krijgt het uiteindelijk een keer voor zijn kiezen. Het is zelfs de vraag of de vakbeweging ook macro-economisch gezien niet wat te rigide vasthoudt aan loonmatiging. Er zijn zeker bedrijven en bedrijfstakken waar de armlag groot genoeg is om ook het personeel in de toegenomen welvaart te laten delen. Dat is ook goed voor de binnenlandse bestedingen, die nog steeds niet aantrekken, ondanks de economische groei. PvdA-fractieleider Wallage noemde dat gisteren in Delft zelfs een 'zorgelijk signaal'. Een aantal branches plukt nog steeds nauwelijks de vruchten van de groei en ziet het aantal ondernemers verminderen in plaats van toenemen. Het is absoluut niet onzinnig om daar in 1996 verandering in aan te willen brengen.

HAAGSCHE COURANT

WAARIN OPGENOMEN DAGBLAD HET BINNENHOF
ONAFHANKELIJK DAGBLAD - OPERERT 7 APRIL 1883
UITGAVE Sijthoff Pers Bv, BEHOREND BIJ WEGENER NV

HOOFDKANTOOR Koopmansstraat 9, Rijswijk, (070) 319 09 22
POSTADRES Postbus 16050, 2500 AA Den Haag
TELEFAX redactie (070) 395 47 83, stadsredactie (070) 399 73 55
KANTOREN Den Haag Spuistraat 71, Zoetermeer, Oostwaarts 5d,
Delft, Oude Delft 105, Naaldwijk, Prins Bernhardstraat 2

UITGEVER M. J. Kes	HOOFDREDACTIE J. Schinkelshoek D. M. W. Toet (adjunct) Th. Olink (adjunct)
ABONNEMENTEN Telefoon 06 022 05 40 (gratis) ma t/m vr 08.30-17.00 uur	RUBRIEKSCHEFS Eindredactie L.G.H. Bronsdijs Binnenland/Mensen P. J. de Graaf Buitenland J.P. Pak Economie D.A. van der Meer Sport G.A.M. Bindels Stad/Haaglanden R.M. van Zanten Lokale en Regionale Politiek P.B.J. Riemersma Nationale Politiek T.H.J. van Bussel Kunst/rv/uit J.M. Versteeg Opinie/Geschiedenis P.J.G. van Velthoven Verslaggeverij W. van der Kooij (Nieuwstand/Zaterdag) en P. van der Hoest (Vandaag de Dag/Weten & Werken) Vormgeving R.E. Tausent Fotografie B.Th. Blumens Systeemdredactie Dick Ronner Documentatie F. van Lookeren Campagne
NABEZORGING Telefoon 06 099 22 42 (gratis) ma t/m vr 18-19 uur, za 10-12 uur Ook voor Primeur, de wekelijkse bijlage op vrijdag	ADVERTENTIES Kadaveradvertenties: telefoon (070) 319 09 44, telefax (070) 390 27 02 Kleinreclame telefoon (070) 395 03 04, telefax (070) 319 17 26 Familieadvertenties: telefoon (070) 319 05 51, telefax (070) 390 27 02 Advertenties worden geplaatst conform de Regelen van het Adver- tentiewezen en de Algemene Voor- waarden, zoals vermeld in de brochure Mediadocumentatie
ABONNEMENTEN Bij vooruitbetaling per maand / 31,15 per kwartaal / 90,30 per jaar / 345,25 Prijzen zijn inclusief 6% btw	BANKIER ABN/Amro bank 47.35.75.515 Postbank 663050
BESPREKBUROU Telefoon (070) 365 68 06, telefax (070) 361 44 04	CORRESPONDENTEN Brussel H. Thomas / B. Schampers Parijs W. Vordoude / London B. van Huet / Rome A. Heering Moskou K. Elenbaas / Washington B. Ummelen / Jeruzalem W. Werkm. Man / Johannesburg B. Luirink Zagreb H. Doornbos / Bonn F. Wijnands Praag S. Akkerman
FOTO'S Nabestellingen: (070) 319 06 07 ma t/m vr 14.00-15.30 uur	Auteursrechten voorbehouden. © 1995 Sijthoff Pers Bv.

Pronk pleegt verraad aan ontwikkelingshulp

De 'herijkingnota' van buitenlandse zaken staat volgende week op de agenda van de Tweede Kamer. Het buitenlandbeleid zal meer dan voorheen de Nederlandse economische belangen moeten dienen.

DOOR BOB GOUDZWAARD
EN TON SENF

In zijn nieuwste nota vraagt minister Pronk aandacht voor een ander ontwikkelingsbeleid, een beleid met minder projecten. Vele goedbedoelde projecten hebben de zelfstandigheid van ontwikkelingslanden niet bevorderd. Zijn eigen beleid was vaak in strijd met dat van andere ministeries, daarom gaat hij er nu mee samenwerken.

Ontschotten noemen ze zo'n beleid. Het wordt volgens Pronk hoog tijd de verschillende aspecten van het buitenland beleid beter op elkaar te laten inwerken.

Vele voorbeelden van frustraties schetste Pronk onlangs tijdens een studiebijeenkomst

van christelijke ontwikkelingsorganisaties. „Hulp aan de ontwikkeling van Costa Rica, maar de bananen houden wij tegen. Hulp aan Noord-Afrika ten behoeve van structurele aanpassing, maar fruit uit Noord-Afrika houden wij tegen. Wij hebben toch onze eigen fruitteelt”. Pronk is een gedreven politicus die zijn maatschappijbeeld niet onder stoelen of banken steekt. In zijn recente boek 'De kritische grens' doet hij een hartstochtelijke keus voor een open, cultureel gedifferentieerde samenleving. Een dergelijke samenleving voelt zijn verantwoordelijkheid ook voor het welzijn van mensen die buiten de eigen groep leven. Hij voert een warm pleidooi voor een herijking van het bui-

tenlandbeleid. Het is echter van groot belang bij het woord 'herijking' de oren te spitzen. Is de herijking waar Pronk op doelt in zijn boek dezelfde als die van de net verschenen regeringsnota? In zijn boek spreekt hij over een herijking van sociaal-economische systemen: de vorming van onderklassen moet hier en elders worden voorkomen. Een herijking van de normen, om te komen tot een tolerante en naar buiten gericht samenleving.

Verwarring

In de herijkingnota die de Tweede Kamer volgende week bespreekt, komen wij een ander soort herijking tegen. Ter illustratie enkele citaten: „Nederland moet in de eerste plaats zijn economische positie behouden en versterken; dat vraagt om een actief extern beleid ter bevordering van de markttoegang van bedrijven, zowel in Nederland als daarbuiten”. En: „Het buitenlandbeleid zal zowel in bilateraal als in multila-

teriaal verband explicieter dan voorheen moeten worden ingezet om Nederlands economische belangen te dienen”. Deze twee herijkingbegrippen van Pronk lijken op gespannen voet te staan. Gaat het centraal stellen van het Nederlandse economische belang in de regeringsnota nu wel echt samen met het niet willen uitsluiten van anderen, zoals Pronk dat bedoelt? Volgens onze waarneming is de ontwikkelingszamenwerking in de herijkingnota in een krachtenveld terecht gekomen waarin, wellicht onbedoeld, verraad wordt gepleegd aan de diepste intenties van ontwikkelingszamenwerking. Wat verstaat de nota onder 'het dienen van Nederlandse economische belangen'?

Dienen is ten diepste een religieus woord. Wanneer het in de Bijbel wordt gebruikt, is altijd het element van kiezen eraan verbonden: kies U heden wie gij dienen zult, gij kunt niet God dienen én de Mammon. Dienst houdt toewijding in,

waarmee is de achterstelling van het eigenbelang gegeven. Het eigenbelang kan en mag er zijn, maar het kan in het dienen looit voorop lopen en de marsroute van de herijkingnota is de marsroute van het eigen Nederlandse belang op langere termijn, een marsroute die de christelijke ontwikkelingsorganisaties nooit zullen mogen aanvaarden.

Gebruiksrelatie

Iet koersen op het nationaal economisch eigenbelang in de herijkingnota is het bevestigen van een gedeeltelijk al betaande praktijk. Het maakt ok een ander appél onmogelijk. Een appél ook aan ons eigen volk en achterban om, als het om anderen gaat, allereerst 'nuut hun positie en vanuit hun lot te leren denken. De relatie met andere volken en staten wordt in deze nota veel te remakkelijk gezien als een soort gebruiksrelatie. Daarom rezen wij dat de herijkingso-

ta op termijn een verval van verantwoordelijkheidsbesef jegens de arme landen betekent. Wij vragen ons af of het buitenlands beleid nog wel zo open staat voor de corrigerende invloed van het bijbelse motief van de keuze voor de armen. Wat gaan de christelijke ontwikkelingsorganisaties doen met de herijkingformule uit deze nota? Het eigen voortbestaan van de organisaties zo innig liefhebben, dat je in ruil daarvoor subsidies slikt? Je accepteert het nieuwe opgedrongen ontwikkelingsbeleid omdat je een medefinancieringsorganisatie bent? Wij verwachten van alle medefinancieringsorganisaties een duidelijke afwijzing, wanneer het kabinet zou proberen haar eigen formule van herijking ook voor hen verplicht te stellen. Dan gaat de eigenheid van hun werk eraan.

Bob Goudzwaard is hoogleraar economie aan de VU Amsterdam, Ton Senf is directeur Christelijk Studiecentrum ICS.